

САНГА ОЛХ

№ 27 (11955) • От ыйын 19 күнэ, 2024 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмэргэ

Тыа хаһаайыстыбата

Бары күүһү – окко! /3

Бырайыак

Төлөйгө “Уһук Илин
тиэргэннэрин тупсарыы”
бырагыраама олоххо
киирэр /4

Кэпсиэхпин баҕарабын

Үтүө доҕор, холобур буолар
киһи /5

Оскуоланы 19 оҕо мэтээлинэн бүтэрдэ

Үөрэх-иити. Оскуоланы мэтээлинэн бүтэрбит оҕолору
чиэстээтилэр /2

Мэтээлинэн бүтэрбиттэр улуус баһылыгын С.А. Саргыдаевы кытта. /ФОТО: ЕЛЕНА МАКАРИНСКАЯ

Тэттик

Гааска холбонууга эрдэттэн бэлэмнэниҥ!

Улуус баһылыга Степан Саргыдаев бу күн-
нэргэ Дьокуускайга тийэн, гаастааһын
боппуруоһунан үлэлээтэ, итини сэргэ Саха
сирин мелиорацията тэриллибитэ 75 сылы-
гар сырытта. Чурапчыга нэһилиэктэр баһы-
лыктарын уонна тыа хаһаайыстыбатынан
дьарыктанааччылары кытта оттооһун мун-
һааһын тэрийдэ, кэккэ ыйыыларын онордо.

Улуус баһылыга дьон-сэргэ гааска холбо-
нууга тэтимиринэн наадатын эттэ. Быйыл Ха-
даарга, Дирингэ, Хатылыга уонна Чурапчы
нэһилиэгэр 730 ыалы холбуур сорок турар.
Күн бүгүн сайын кэлэн, дьон ыксаабатын
этэн турар, кыстыкка эрдэ бэлэмнэнэр ор-
дугун ыйда. Кини олохтоохтору үбү-харчыны
блокированной сheckка көһөртөрөн, гааска
холбоноллоругар ытыгар.

Чэлчэки атлетикаҕа бэтэрээн спортсменнарбыт чабылхай ситиһиилэннилэр

От ыйын 12-14 күннэригэр Москваҕа чэлчэки
атлетикаҕа бэтэрээннэр ортолоругар Арас-
сыыйатаабы чемпионат ытылынна. Манна
70-тан тахса регионтан кэлбиттэр. Бу улахан
түһүлгэҕэ Саха сириттэн 22 спортсмен
тийэн ситиһиилээхтик кытынна. Үгүстэрэ
быйыл сайын Борогонҥо ытыллыбыт
өрөспүүбүлкэтээби чемпионат кыйаылаах-
тара, призера буолаллар.

Манна биһиги улууспуттан кынаттаах
хайыһардьыт, быһый сүүрүк 83 саастаах Ни-
колай Захаров 400 миэтэрэ уһунна хамаан-
датыгар кыһыл көмүс мэтээли аҕалла. Итини
тэнэ кини 200 уонна 100 миэтэрэҕэ сүүрүү-
гэ үрүҥ көмүс мэтээли ылары ситистэ. Оттон
63 саастаах Ульяна Слепцова 5 килэмиэтиргэ
уонна 800 миэтэрэ уһуннаах сүүрүүгэ үрүҥ
көмүс мэтээл хаһаайынынан буолла. Спор-
тивнай хаамыыга 5 килэмиэтиргэ 60 саас-
таах Евдокия Каженкина үрүҥ көмүс при-
зерунан буолла, итини тэнэ кини диискэни
быраҕыыга боруонса мэтээли кэттэ.

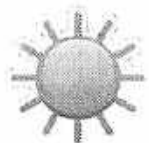
Бу улахан сүүрүү суолугар Саха сириттэн
9 рекорд олохтонно! Онуоха биһигиттэн Ни-
колай Захаров 400 уонна 200 миэтэрэ дис-
танцияҕа, оттон Ульяна Слепцова 800 миэ-
тэрэ дистанцияҕа рекорд олохтоотулар.

Саха сиригэр сүүмэрдэммит хамаанда-
та бу күрэхтэһии түмүгүнэн, 6-с бастыҥ
көрдөрүүнү ситистэ.

Дирингэ ыттар ыһырайдары туттулар

Полиция сводкатынан 63 иһитиннэрии кири-
бит. Дьон микрорайонтан изс ылан баран
төлөөбөттөрүн, арыгы иһэн баран дьыаҕа-
уокка айдаары, Дирингэ ыттар ыһырай-
дари туппуттарын, Барахсанов аатынан па-
рканы ыччат арыгылыыр сир онгостубутун,
ода. иһитиннэрдилэр. ГАИ 336 массыынаны
бэрэбиэркэлээбиттэн 1 арыгы испит турук-
таах, 9 бырааба суох суоппар боротокуол-
ланнылар, ыстарааптыыр стоянкаҕа 10 тизхи-
ныкэ киирдэ.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

От ыйын
19 күнэ
БЭЭТИНСЭ

От ыйын
20 күнэ
СУБУОТА

От ыйын
21 күнэ
БАСКЫҤААННА

От ыйын
22 күнэ
БЭНИДИЭННИК

От ыйын
23 күнэ
ОПТУОУРУНЬУК

От ыйын
24 күнэ
СЭРЭДЭ

От ыйын
25 күнэ
ЧЭППИЭР

+23 +16 +18 +13

+23 +12

+27 +13

+27 +14

+29 +16

+28 +16

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Социальной эбийиэктэри тутуу былаана бэрээдэктэниэбэ

Ил Дархан өрөспүүбүлүкэ экэнэмиичэскэй сайдыытын хааччы-йыыга суһал ыстаабын мунньаһар судаарыстыбаннай хантараактар сүрүн усуллубуйаларыгар уларытылары көрдө. Айсен Николаев социальной эбийиэктэри тутуу былаанын бэрээдэктиргэ сорууда-таата. Доруобуйа харыстабылын, үөрэхтээһин эбийиэктэрин тутуу-ну сабалыах иннинэ, каадырынан хааччылыы, тырааныспар логистикатын уо.д.а. боппууостары учуоттуур тоҕоостооһун бэлиэтээ-тэ. Айсен Николаев судаарыстыбаннай хантыраактары түһэрсэргэ бэдэрээччигэ хонтуруоллааһыны күүһүрдэргэ, билигин «рефи-нансирование» кээмэйин учуоттаан туран, бэдэрээччигэ кирэ-дьинт үбүтүр наадыһыларын аччатар мэхэниһиһимнэри көрөргө ыйда.

Бырайыактары олоххо киллэриигэ сорууктары туруорда

Айсен Николаев «Тыа сиригэр кэлимник сайыннары» судаарыс-тыбаннай бырагырааманы уонна национальной бырайыактары олоххо киллэриигэ министиэристибэлэргэ, олохтоох сала-йыны уорганнарыгар кэккэ сорууктары туруорда. Ил Дархан болдомтону эбийиэктэри анал оборудованиеларынан хааччы-йыыга уураарга, ыйылыбыт болдьоһу тутуһарга эттэ. Быйыл Саха сиригэр барыта 13 национальной бырайыак чэрчитинэн 45 эрэгийиэннээҕи бырайыак олоххо кириэр. Сыл 2 кыбаарталын түмүгүнэн 70 көрдөрүү ол эбэтэр 50%-на ситиһилиннэ.

Ил Дархан Дойду Бэрэсидьиэнин мунньаһар кытынна

Айсен Николаев Арасыйыа Бэрэсидьиэнэ Владимир Путин ыппыт видео сибээс көмөтүнэн мунньахха кытынна. Дойду үрдүнэн ойуур баһаардарын уонна халаан уутун ааһытын ба-лаһыаннаатын көрдүлэр. Мунньахха иһитиннэрбиттэринэн, кэккэ эрэгийиэнгэ кураан, куйаас күн-дьыл турар, манан сит-тэрэн үрдүк кылаастаах баһаар куттала оннунан хаалар. Хоту ойуур баһаардара бири уйтан эрдэ саҕаламмытара. Ол курдук, ыам ыйын 31 күнүгэр турбут +30 кыраадыс өрөспүүбүлүкэ бу иннинэ 1971 сыллаахха бэлиэтэммит. Ил Дархан Бэрэсидьиэн Владимир Путин Дьокуускайга кэлэ сырыттагына эрэгийиэн-нэргэ ойуур баһаарын умурдуурууга эбии үбү көрөр туһунан боп-пуруоһу кеттэһүтэ. Бу туһунан мунньахха эмиэ таарыйдылар. Бу сыалга эрэгийиэннэргэ эбии үбүлээһин көрүлүбүтэ.

Ил Дархан илин эңээр улуустар баһылыктарыгар мунньаһы тэрийдэ

Улууска тийээт, кини «Манчаары оонньуулары» XXII спарта-киаданы көрсө тутулла турар элбэх хайысхалаах спорт комплек-сыгар, стадионна, 450 миэстэлээх уонна эбии интэринээттээх оскуолада үлэ хаамытын билистэ. 1000 миэстэлээх стадион былаан быһытынан кэлэр сылга үлэҕэ киириэхтээх.

Ил Дархан Айсен Николаев Таатта улууһугар оробуочай сы-рытын кэмигэр сүөһү аһын бэлэмнээһингэ чугастааһы улуус-тарын баһылыктарын, тыа хаһаайыстыбатыгар эппиэттээх са-лайааччыларын кытта мунньахтаата. Киин уонна илин эңээр улуустар оту бэлэмниир үлэлэригэр сорууктары туруорда. Хал-лаан туруга мөлөһүнэн, Тыа хаһаайыстыбатын министиэри-стибэтэ улуустарга кыстыгы туоруурга тирэхтээх буолаллары-гар сөптөөх үлэни ытталларыгар дьаһайда. «Кормопроизвод-ство» бырагыраама чэрчитинэн, өрөспүүбүлүкэ бүддьүөтүтүн 175 мөл. солк, олохтоох бүддьүөтүн 204 мөл солк 14 тыһ. туонна сенаж уонна 29 тыһ. туонна сиилэс бэлэмнээһинигэр үбүлээһин көрүлүннэ. Тыа хаһаайыстыбатын онорон таһаарааччылары өйүүр бырагырааманан бу сылга сүөһү аһын бэлэмнээһингэ 203 анал тизхинык уонна оборудование ылыллар, 198 км күрүө тутуллар. 1 сиилэс траншеята уонна үс 400 туонна кириэр от ха-райар эбийиэк тутуллар.

Тыа хаһаайыстыбатын министирэ Артем Александров иһи-тиннэрбитинэн, от бэлэмэ барыллааһын быһытынан 370 тыһ туонна, былаантан 85% туолар. Судургутта суох балаһыанһа илин эңээр оройуоннарга сабадаланар.

Айсен Николаев тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтэ мобильнай биригээдэлэри тэрийэригэр, кыстыгы туруктаахтык туоруурга сүөһү аһын бэлэмнээһингэ сөптөөх быһаарылары ыларыгар соруудахтаата.

СӨ Ил Дарханын уонна Бырабыыталыстыбатын пресс-сулууспата.

Оскуоланы 19 оҕо мэтээлинэн бүтэрдэ

Үөрэх-иити. Оскуоланы мэтээлинэн бүтэрбит оҕолору чиэстээтилэр

Елена МАКАРИНСКАЯ

Быйыл улууспут оскуо-лаларын 225 оҕо бүтэрэн, олох кизг аартыгар үктэн-нилэр. Олортон бастынтан бастыггарын, үөрэххэ уһу-луччу ситиһилэрин иһин кыһыл уонна үрүг көмүс мэтээли ылбыт 19 выпускнигы чиэстээтилэр.

Кыһыл көмүс мэтээлинэн С.К. Макаров аатынан Чурапчы-таабы гимназияттан Андрей Васильев, Алаҕартан Алек-сандр Говоров, Мугудайтан Айталига Данилова уонна Ха-тылыттан Анна Кривошапкина бүтэрдилэр.

Үрүг көмүс мэтээл хаһаа-йыннарынан С.К. Макарова ааты-нан Чурапчытаабы гимназият-тан Айыына Барашкова, Айсен Ефремов, Сандаара Керемя-сова, Галина Сергеева, Сарда-на Сивцева, Юлия Тимофеева, Бахсыттан Алеся Аммосова, Хатылыттан Влада Гаврилье-ва уонна Милена Холмогоро-

ва, И.М. Павлов аатынан Чу-рапчы орто оскуолатыттан Кристина Дьячковская уонна Иосиф Феофанов, Кытаанах-тан Санина Лазарева, Хадаартан Олеся Орлова, Диригтэн Ай-гыына Посельская, Д.П. Коркин аатынан Чурапчытаабы спор-тивнай интэринээт оскуолат-тан Алексей Кривошапкин буоллулар.

Улуус баһылыга Степан Сар-гыдаев, үөрэх салалтатын на-чаалынныыга Юрий Посель-ский оҕолору эбэрдэлээтилэр, инники олохторугар анаан кэс-тылларын эттилэр.

Төрөппүттэр ааттарыт-тан эбэрдэ тылы Кытаанах оскуолатын төрөппүтэ Татъя-на Лазарева эттэ. Кини учуу-талларга, улуус салалтатыгар махталын биллэрдэ. Урукку сылларга мэтээлинэн бүтэрбит, билигин улуус дьаһалтатын ыччаты кытары үлэҕэ сүрүн-нүүр исписэлиһинэн үлэ-лиир Александра Хомус оҕо-лорго талбыт идэлэрин баһы-лаан, төрөбүт-үөскээбит дой-

дулара сайдарын туһугар үлэли-хамсы кэллэлэригэр ыгырда.

Андрей Васи-льев, кыһыл көмүс мэтээл хаһаайына, С.К. Макаров аатынан Чу-рапчы гим-назиятын

бастыг выпускнига:

● ● ● Быйыл оскуолабын бүтэрдим. Үөрэнэр кэмнэр-бэр техникэскэй предметтэ-ри – математиканы, физика-ны ордук сөбүлүүрүм, онон бири кэлим эксээмэннэрбэр бу предметтэри туттарбы-тым. Үөрөппит учууталларбар, төрөппүттэрбэр бу ситиһии кэлэригэр күүс-көмө буолбут-тарыгар махтанабын. ХИФУ инженернэй-техникэскэй үнүстүүтүгэр туттарса сылдьа-бын, туттааччы-инженер бо-луохпун баһарабын. Идэ ылан, дойдум туһугар үлэлииргэ-хам-сыырга бэлэммин!

Урбаан. Ульяна Заровняева өрөспүүбүлүкэтээҕи дьиэ кэргэн бэстибээлигэр кытынна

Ольга МОНАСТЫРЕВА

Арасыйыаҕа Дьиэ кэргэн, өрөспүүбүлүкэҕэ Оҕо саас сылыгар анаан, «Мой бизнес» киин «Семья - Мой бизнес» өрөспүүбүлүкэтээҕи дьиэ кэргэн бэстибээ-ли тэрийэн ыпта. Манна Чу-рапчыттан урбаанныйт, кон-дигер Ульяна Заровняе-ва кыттан кэллэ. Кинигтэн бэстибээлгэ хайдах сыл-дьан кэлбитин кэпсиригэр көрдөстүм.

● ● ● Ульяна, бэйэҕин уонна дьиэ кэргэнгин би-лиһиннэр эр.

● ● ● Ульяна Николаевна диэммин, кэргэним Иван Его-рович Новгородов. 3 кыыс оҕо-лоохпут. Улахан кыыс Алданга медеисэтэрэ үөрэҕэр 3 кууруска үөрэнэр, орто кыыс 2-с кылаас, кыра кыыс 4 саастаах, «Улыбка» уһууаанга сылдьар.

За-ровняе-тар дьиэ кэргэн.

мой бизнес
МОЙ БИЗНЕС - МОЕ БУДУЩЕЕ

● ● ● Дьиэ кэргэнгит биз-неһин туһунан кэп-сиэн дуо?

● ● ● Дьиэ кэргэнинэн биз-неһи тэриммипит номнуо 10 сыл буолла. Уон сыл анараа өттүн кытта тэҥнээн көрдөххө, нэһилиэнньэ бурдук аһыгар, тортка наадыһына элбээбит. Доруоһата суох аһытылаах килиэп, булочнай уонна кон-дитерскай бородууксуйаны астаан таһаарабыт. Производ-ственной эбийиэги таһынан бородууксуйабытын батара-га 2016 сыллаахтан киосканы арыһан үлэлэтэбит. Эбии 2019 сыллаахха иккис киоскабы-тын аспыппыт. Ону таһынан сакааһынан астаан, миэстэҕэ идьэн бизириини тэрийэбит. Быйыл эбии бэкээринэ-кафены арыйдыбыт. 15 үлэһити үлэнэн хааччыһан, инникитин сайдар-га былааннаахпыт.

● ● ● Фестивальга кытты-быккыт туһунан кэпсээ

эрэ.

● ● ● Бу тэрээһингэ дьиэ кэр-гэмминэн сылдьан кэлибит, эбии билиини интэриннибит уонна астына-дуоһуаа сын-һаннабыт. Икки күн «Орто дойду» гостиницаҕа түһэр-дилэр.Тэрээһини олус үчүгэй-дик толкуйдаан онорбуттар, үөрэхтэн саҕалаан култуурунай бырагыраамаҕа тийиэ баар. Би-риэмэтэ суох төрөппүттэргэ, оҕолорго кытта сынһанарга табыгастаах. Урбаанныйтта-ры кытта билсэн, маастар-кы-лаастарга сылдьан, уопут атастаһан, ону таһынан оҕоло-бутун кытта тэҥнэ оонньоон, болгомто ууран, бэрт туһалаах-тык бириэмэбитин атаардыбыт. Биһиги ыал сайынҕы кэмгэ үлэ үгэнигэр сыл-дьар буолан, оҕолорбутугар болгомто тийибэт, ханна да сынһаммакка сылдьар этилэр, онон оҕолор олус үөрдүлэр. Оҕолорго аналлаах араас быра-гыраамалаах тэрээһин бөдөнү ыттылар.

Бэйэбит урбаанныттары кытта билсэн олус астынны-быт. Маннык тэрээһини сыл аайы онороллоро буоллар олус учугэй буолуо этэ. Кэлбэтэх ур-баанныттар социальнай си-тимгэ көрөн дэлби ымсыыр-дылар, интэриһиргээтилэр.

Онон тэрийээччилэргэ «Мой бизнес» киин үлэһиттэ-ригэр улахан махталбын ти-эрдэбит.

Бары күүһү – окко!

Тыа хаһаайыстыбата. Быйыл улууска оттооһун былаана – 39890 туонна. Былааны толорууга туох үлэ-хамнас бара турарын улуус баһылыга Степан Саргыдаев билиһиннэрдэ

Елена МАКАРИНСКАЯ

Бэс ыйыгар ардах түспөккэ, курааннаан, онно эбии түүнүн тымныы буолан от үнүүтэ мөлтөбүн бэлиэтээбиттэрэ. Дьон үрдүк сирдэрэ хатан эрэрин, ходоһалар уулаахтарын, от быкпыта да ороһулаан хаалбытын, үрэх сирдэр ортоку үнүүлээхтэрин эп-питтэрэ. Тыа сириин дьонно “бу кураан оттооһунга күчүмэ-бэйдэри үөскэтэр буолла” диэн куттана санаабыттар. Улууска сүөһү аһылыгын соботуопкатын иилиир-сабалыыр суһал ыстаап тэриллбитэ. Ол эрэри бу күннэргэ ардахтаан, айылҕабыт барахсан тыын ылан, чэлгийбиккэ дылы буолла. Манньык ардах от үнүүтүгэр туһалаабыта саарбахтаммат.

Быйыл улууска оттооһун былаана – 39890 туонна. Былааны толорууга туох үлэ-хамнас бара турарын туһунан улууспут баһылыгыттан Степан Анатольевич Саргыдаевтан ыйыталастым.

●●● Степан Анатольевич, тыа хаһаайыстыбатынан дьарыктанар улуус буоларбыт быһыытынан, бу күннэртэн саҕалаан окко кирири, сүөһүбүт-сылгыбыт кыстыгар оппут былаана туолуута тирээн турар боппуроспутунан буолар. Онон улууска туох-ханнык дьаһаллар ылыллан, үлэ-хамнас саҕаланан эрэр?

●●● Бэс ыйыгар кураан күн-дьыл туран, нэһиликтэр дьаһалтала, тыа хаһаайыстыбатын исписэлиистэрэ уонна хаһаайыстыбалар салайааччылары ходоһаларын кэрийэн көрөн, хайа сир хайдах үүммүтүн, төһө оту биэриэн сөбүн барыллаан ааһан көрбүтэрэ. Үгүстэр былырынныгы сылы кытта тэннээтэххэ, от үнүүтэ мөлтөбүн бэлиэтээбиттэрэ. Нэһилиэк баһылыктара үгүстэр от үнүүтэ мөлтөбүнэн, былааны 50-60% эрэ толоробут буолуо дииллэр. Ол эбэтэр миэстэтигэр, быһа холоон, 22800 туонна от оттоноуо диэн сабаҕалыыбыт. Онно былырынныгы кур оту, мобильнай биригээдэлэрбит отторун эбэн, 33500 туонна оттоноуохтаахпыт диэн былааннамыппыт. Ол эрэри

бу күннэргэ түспүт ардах балаһаннаабытын лаппа уларытыа диэн эрэнэбит. От ыйын 19 күнүгэр диэри нэһилиэк баһылыктарыгар, тыа хаһаайыстыбатын исписэлиистэригэр өссө биридэ сири-уоту кэрийэн, от прогноһун уонна мобильнай биригээдэ ахсаанын чопчулуулларыгар соруудахтаабытым.

●●● Быйыл от тийбэт түгэнигэр, мобильнай биригээдэлэри тэрийэр былааннааххыт дуо, урукку кураан дьыллары кытта тэннээтэххэ, улууспутугар балаһаннаа хайдаҕый?

●●● Мин санаабар, быйыл кураан буолан балаһаннаа ыараата диэн аймалҕаны тардар сыһа. 2021 сыллаахха турбут кураанга өрөспүүбүлүкэ таһыттан 7 тыһыынча туонна, өрөспүүбүлүкэ иһиттэн 9 тыһыынча туонна, барыта 16 тыһыынча туонна кэрингэ 288 мөлүйөһнөөх оту аҕалтарбыпыт. Онно холоотоххо, бэйэбит суоттааһыммытынан, быйыл балаһаннаа куһаҕана суох. Онон дьон-сэргэ миэстэтигэр табаткы тэринэн оттоотобуна, улуус таһыттан аҕыйах тыһыынча туонна оту булуохпут диэн суоттанабыт.

●●● «Ынах үүтэ-тылыгар» диэн мээһэһэ этилибэт. Ингэмтэлээх аһылыгы хото бэлэмнээтэххэ эрэ, үрдүк бородуксууһаны ылыы ситиһиллэрин киһи барыта билэр. Улууспутугар иккис сылын «Сир Ийэ» пилотнай бырайыак көдүүстээхтик үлэлиитурар. Түгэниинэн туһунан бу бырайыак туһунан кылгастык сырдат эрэ.

●●● Баһылыкка турар бырагыраамабар тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар сүрүн болҕомтобун сири кытта үлэһуурум диэн этэн турабын. Ол курдук, быйыл «Сүөһү аһылыгын бэлэмнээһин» бырагырааматынан өрөспүүбүлүкэ, улуус, хаһаайыстыба кыттыгас үбүлээһиннээх уопсайа 27 мөлүйөһнө солкуобай үп көрүллэн, 8 тиэһиньикэ, ол иһигэр 5 МТЗ тыраахтар, 3 состоруллар тиэһиньикэ уонна 156 туонна күөх ыһыы сиэмэтин атыылас-

Арыылаах нэһилиэгин отчуттара от үлэтин үгэнигэр.

тыбыт, 30 км күрүө тутуутун ороскуотун саптыбыт.

Дулба талах астарытын бырагырааматын чэрчитинэн 1396 гектар сир онгоһуутун былааннаабыт, бу саас Хоптоҕо, Хатылы уонна Хайахсыт нэһиликтэригэр 104 гектар сир онгоһуллан турар. Билигин өрөспүүбүлүкэтээҕи уонна федеральнай бырагыраамаларга кыттар сорок турар.

«Мелиоративнай үлэлэр» бырагырааманан быйыл уопсайа «Куоҕалы» быһытын тутууга, «Харыылаах», «Илин Вэрэ» быһыттар өрөмүөннэригэр уонна «Хатылы» быһытын бырайыагар өрөспүүбүлүкэ бүддьүөтүттэн үп көрүллэн, уопсайа 42 мөлүйөһнө солкуобайдаах үлэ барара былааннаанар. Маны тэнгэ Хатылыга Бабаҕа, Хайахсыкка Мэнгэри үрэхтэргэ нүөлсүтүүгэ улуус бүддьүөтүттэн үп көрүллэн быһыттар тутууларыгар 10 мөлүйөһнө суумалаах матырыйаал таһылынна.

Инникитин бу бырайыак өссө күүскэ үлэлээн, миэстэтигэр оппутун булуһууга, бэйэ онорон таһаарар олохтоох бородуксууһа элбиригэр быйыл улуус тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар олохтоох бүддьүөттэн 44 мөлүйөһнө 500 тыһыынча үп көрүллэн, салгыы систиэмэлээх үлэ ыытыллара былааннаанар.

●●● Быйыл оттооһунга улуус иһинэн суһал ыстаап тэрилиннэ. Бэрэсэдээтэлиинэн бэйэҥ талыллан, үлэни-хам-

наһы сүрүннээн эрэҕин. Бу туһунан ааҕааччыларга сиһилии кэпсээ эрэ.

●●● Суһал ыстаап тэриллэн, хас оптуорунньук аайы нэһилиэк баһылыктарын уонна тыа хаһаайыстыбатын исписэлиистэрин кытта мунньахтыбыт. Быйыл «Көҥүл хотууру» эрдэ, атырдыах ыйын 10 күнүттэн саҕалыыр былааннаахпыт. Мобильнай биригээдэлэри тэрийэн улуус ис-тас өттүгэр оттооһуну тэрийиңгэ бэлэммит, 13 нэһиликтэн 44 мобильнай биригээдэ сайаапка биэрэн олорор. Кинилэр барыта 7200 туонна кэрингэ оту бэлэмниэтэрэ. Саха Өрөспүүбүлүкэтин Баайга-дуолга уонна сир сыйһаныгар министристибэтэ ыппыт аукционугар 3 хаһаайыстыбабыт – Одьулуунтан «Комплекс» бааһынай хаһаайыстыба сал. Михаил Петрович Михайлов, Диринтэн Иван Семенович Сергеев, Алаҕартан Кэнчээри Николаевич Лыткин кыттан, Дьокуускай куорат арыыларыгар арендада оттуур сир ыллылар, маны тэнгэ Нам улуһун дьаһалтатын кытта үлэлэһэн, Түбэ нэһилиэгэр 100 гектардаах оттуур сири кэпсэтибит, манна саамай элбэх мобильнай биригээдэлээх Сылан нэһилиэгэ оттуу барыаба.

От ыйын 11 күнүгэр Ил Дархан Айсен Сергеевич Николаев, СӨ тыа хаһаайыстыбатын уонна аска-үөлгэ балиитикэтин министристибэтин салалтатын, киин уонна илин

энгээр улуустар баһылыктарын кытта Таатта улуһугар мунньахтаабыта. От үлэтин, сүөһү аһылыгын бэлэмнээһин боппуростарынан. Онно миэстэҕэ сүөһү-сылгы бигэ кыстыгын тэрийэргэ, улуус таһыттан-иһиттэн тутулуга суох ыраах учаастактарга тийиэн оттуур биригээдэлэр уонна оту тийиэн илдьи ороскуоттарын толуйууга өйбүл наадатын туруорсубуппут. Тыа хаһаайыстыбатын уонна аска-үөлгэ балиитикэтин министристибэтигэр чопчу сороктары туруорбута, мобильнай биригээдэлэргэ ыраах учаастактарга тахсан оттуулларыгар түргэнник, суһаллык көмөнү онорунг диэн. Өрөспүүбүлүкэттэн көрүллэр үп, хаһан да буоларын курдук, хойуугаан кэлиэҕэ. Онон бэйэбит эрдэттэн дьаһанарбыт ордук тыа хаһаайыстыбатын уонна үп управлениеларыгар сорок туруорбутум – мобильнай биригээдэлэргэ ыраах учаастактарга оттуу баралларыгар олохтоох бүддьүөттэн көмөнү онорунг диэн.

Ону тэнгэ үөһэ этэн ааспыт курдук, бэйэбит улууспутугар талаһынан, дулбаанан саба үүммүт үрэхтэр элбэхтэр, олору ыраастааһынга «Сир Ийэ» пилотнай бырайыакпыт чэрчитинэн араас өрүттээх үлэни-хамнаһы былааннаабыт.

Бүгүңгү күңгэ ходоһаларга 165 тиэһиньикэ үлэли сылдьар. 264 киһилээх, уопсайа 63 механизированнай, 88 механизированнай аҕаардаах 151 звено күөх быйаны сомсоллор. Охсуу изнэ – 681 гектар, 154 туонна от бэлэмнэннэ.

●●● Түмүккэ отчуттарга, улуһунг дьонугар-сэргэтигэр тугу баҕараҕын?

●●● Күндү тыа хаһаайыстыбатынан дьарыктанар дьонум-сэргэм, күн бүгүн ходоһаларга кириэн оттуу сылдьар биһиги отчуттарбыт, бүгүн күргүөмнээхтик бары бири киһи курдук, бэйэбит сүмэһиннээх, амтаннаах алаастарбытыттан оппутун оттоон, кыстыкпытыгар бэлэмнээх буолуоҕун. Бары күүһү – окко!

Саҕа тиэһиньикэлэри туттарыы.

Төлөйгө “Уһук Илин тиэргэннэрин тупсарыы” бырагыраама олоххо киирэр

Бырайыак. Төлөйгө “Уһук Илин тиэргэннэрин тупсарыы” бырагыраама чэрчитинэн 24 кыбартыралаах дьиэ территорията уонна мини-парка тупсарыллан, олоххо киллэриллэбэ

Бэлэмнээтэ Анна ЗАХАРОВА

Бу дизайн-бырайыагы “БАЗА 14” архитектура бюрота бэлэмнээбит.

“Билингги кэмгэ дьон үлэбэ, дьыбэ-уокка наадыарын таһынан, тулалыыр эйгэлэрэ эмиз табыгастаах буоларын эрэйэллэр. Ол улахан куораттарга эрэ сыһаннаах буолбакка, тыа сирдэрин, бөһүлэктэри эмиз таарыйар. Маны нэһилиэк баһылыктара өйдөөн туран, бу хайысхага үлэни тэрийэ сатылларын биһирибин”, -- диэн Ил Дархан Айсен Николаев бэлэтиэтэ.

Манньик территориялар дьон-сэргэ сыһыанар, алтыһан сэргэхсийэр, ону тэнэ араас тэрээһиннэри ыттар миэстэтигэр кубулуйуохтара. Онуоха мини-парка эдэриггэн эмэнигэр диэри саастаах дьон сыһыанан тэрийиингэ бары өтүтүнэн дэгиттэр былаһаакканан буолуоҕа. Бырайыак саамай биир сүрүн күүтүүлээх өрүтэ – аныгы элбэх функциялаах спорт былаһаакката тэриллэбэ. Маныаха нэһилиэк олохтоохторо спордунан дьарыктаналларын таһынан, атын нэһилиэктерин ыгыран, спорт араас хабааннаах тэрээһиннэрин ыттар кыахтаналлар. Итини тэнэ бу бырайыак олоххо кириитэ

© Бырайыак дизайна.

уопсастыбаннай уонна тэлгэһэ территорияларын тас көстүүтүн тупсарыыга тоҕоостоох.

Бырайыак быһыытынан, мини-паркага бөлөсөпизтиир дорожка, таһырдыа анамьыт тренажердар, воркауттар, оҕо оонньуур былаһаакката, сыһыанар уонна араас тэрээһиннэри ыттар, истиэнэбэ уруһуйдуур анал зоналар, амфитеатр тутуллуохтара. Ону тэнэ 120 миэстэбэ анамьыт хаххалаах тырыбына, турниктар тангылан туруоруллаллара былааннаар. Тэлгэһэ территориятыгар мууһу уонна ууну хаһаанар иһиттэри уураар анал хахха, итини тэнэ ууруналар, ыскамайкалар, бөлөсөпизтиир турар миэстэлэрэ баар буолуохтара, эбии сырдааты үлэтэ ытыллыаҕа. Манна

өссө көбөрдүү үлэтэ, доруобуйаларынан хааччахтаах дьон сылдыарыгар анамьыт табыгастаах усулуобуйа тэриллэбэ.

“Бырайыак быһыытынан, оҕо дьобурун сайыннараарга анаан, уруһуйдуур анал истиэнэ, ону тэнэ элбэх хайысхалаах көһөрүллэр, хомуллар амфитеатр тутуллуоҕа, дьон-сэргэ спордунан, физкултурунан дьарыктанарыгар бары усулуобуйа баар буолуоҕа. Быйыл Дьокуускайга биэс тэлгэһэ территорията тупсарыллыахтаах уонна биирдиилээн Алданга, Мииринэйгэ, Удачнайга, Өлүкүмэҕэ, Нам Тумулугар, Аллараа Халыма Черскэйгэр, Хаҥалас Күөрдэмигэр уонна Чурапчы Төлөйгүгэр”, -- диэн Өрөспүүбүлүкэ баһылыгы иһинэн үлэтиир архитектура уонна тутуу управлениетын салайааччыта Любовь Папок ситэрэн эттэ.

Төлөй нэһилиэгин баһылыга Игорь Николаев бэлэтиэтэбинэн, бу ытыллар үлэ-хамнас быйыл түмүктэниэхтээх.

“Бырайыак сыала-соруга – чуолаан элбэх кыбартыралаах дьыбэлэр тастарын тупсарыы. Ол иһин биһиги манньик дьыбэлэри күрүөлээһингэ бырайыагы онорбуппут, бу дьыбэ 60-ча киһи олорор. Эбийиэги олоххо киллэрибитигэр туох да күрүөтэ суоҕа, тупсарыы да өттө мөлтөһүөр этэ. Оттон дьон итини ирдиир. Күн бүгүн үлэ аһаара бүттэ – күрүөлээһини ситэрэн, бу күннүргэ былаһааккага бетон тэлгиттэрэ. Бырайыак биуруатыта – кыһынны кэмгэ муус ха-

һаанарга, сайынны мал-сал уураарга анамьыт хахха тутуллуоҕа. Дьыбэ күрүөтэ-хаһаата суох буолан, сүөһү-сылгы дьаала-тынан кэлэн, аараан аһар этэ. Ол биллэн турар, кутталы да үөскэтэр уонна табыгана да суох буоллаҕа. Биһиги тырыбынаны хомуйан баран, элбэх хайысхалаах модульнай амфитеатры туруордубут”, -- диэн Игорь Николаев санаатын үлэһиннэ.

Санатан эттэххэ, 2021 сүл күһүнүгэр Уһук Илингэ тиэргэннэри саҥардан тупсарар туһунан Арасыйыа бырайыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччы – Арасыйыа бэрэсидьиэнин Уһук Илин Федеральнай уокуругар боломуочуйалаах бэрэстэбиитэлэ Юрий Трутнев иһитиннэрэн турар. 2022с. “Уһук Илингэ 1000 тиэргэн” бырагырааманы олоххо киллэриигэ Саха сиригэр 846 мөл. солк. көрүллүбүтэ. Уопсайа 37 куораттарга уонна бөһүлэктэргэ 124 тиэргэн уонна мини-парка тупсарыллыбыта. 2023 сүлгэ 61 тиэргэни тупсаран онорууга анаан, 424 мөл. солк. тырыллыбыта.

Оҕо сынньаланга. “Сайынныгэ Продленка” лаабырга

Наталья ЗАХАРОВА

Улууспутугар оҕо сайынныгэ сынньалантын туһалаахтык, көхтөөхтүк атаарарыгар анамьыт элбэх сайынныгэ лаабырдар үлэлииллэр. Олортон биирдэрэ Чурапчы киинигэр “Сайынныгэ Продленка” лаабыр быйыл алын кылаас оҕолоругар иккис сылын үлэтиир.

Бу лаабырга уопуттаах учууталлар: Лена Васильевна Местникова педагог – организатор, Ирина Петровна Макарова – В.С. Яковлев – Далан аатынан Кытаанах орто оскуолатын алын кылааһын учуутала, Анна Егоровна Саввина – С.А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын омук тылын үрдүк категориялаах учуутала уонна Дьокуускайдаагы педколледж устудьуона Саина Винокурова айымньылаахтык үлэтииллэр. Ирина Петровна Макарова – “Түргэнник ааҕа үөрэнэбит” алын сүһүөх кылаас оҕолоругар аналлаах кинигэ-тэтэрээт ааптара буолар. Бу кинигэ “Айар” кинигэ кыһатыгар 2023 сүллаахха бэчээттэнэн, учууталларда, төрөппүттэр да сэнгээриилэрин ылбыта.

© “Продленка” дьарык кэмэ.

Бу уонна да атын сонуннары биһиги социальнай ситимнэр-битигэр аабыҥ

Лаабырга барыта 22 оҕо сылдыар. Манна Чурапчы нэһилиэгиттэн, ону тэнэ Мугудайтан, Төлөйтөн, Хатылыттан, Болтонготтон, Дьокуускай куораттан, ыраах Мииринэй Айхалыттан тийэ кэлэн сынньаналлар. Лаабырга күн аһаардытыгар аттаран икки бөлөхү дьарыктыыллар. Оҕолор манна үөрөкөтө кэлэллэр, биер саасты-

лаахтарын кытта астына алтыһан бараллар. Оҕо сынньалантын сөпкө тэрийи элбэх үлэни, улахан эппиэтинэһи эрэйэр. Үлэһиттэр оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ тус уопуттарын атастаһалларын таһынан, атын лаабырдар уопуттарын билсэн, оҕолор туохха наадыалларын, иллэг кэмнэригэр тугунан дьарыктанарыгар баҕаралларын

анаалыстаан үөрэтэллэр, итини тэнэ оҕолор сайынны туһалаахтык атааран, кинилэргэ оонньууну нөҥүө билиини ингэрэн, үөрөх өттүнэн сайыннаран, сүрдээх айымньылаахтык үлэтииллэр. Ол курдук, аһаан, ааҕы, английскай тылын дьарыктары таһынан, араас технологияны туһаналлар: туруупканы үрэн, сабынан, баатанан уруһуйдуул-

лар, кумааһынан оҕоһуктары кырыйан онороллор, пазллары хомуйаллар, кубик рубигынан (Спидкубинг) олус сөбүлээн дьарыктаналлар.

Ханнык баҕар оҕо табаарыстарын кытта оонньуон, сүүрүүн-көтүүн, мэниктиэн да баҕарар. Ону учуоттаан, күн аайы саҥаттан саҥа араас таһымнаах күрэхтэһиилэри тэрийэллэр, куонкурустары ытталлар, хамсанылаах оонньуулары оонньотоллор. Оҕолор бэйэ-бэйэлэрин кытта кэпсэтэр, алтыһан оонньуур эйгэлэрин тэрийэллэр. Сорох оҕолор нууччалыы эйгэлээх буолан, манна кэлэн, төрөбүт тылларынан оҕолору кытта алтыһарга, кэпсэтэргэ үөрэнэллэр. Оҕолор дьыбэлэригэр өрөбүл күннэрэ бүтүүтэ, “Ураа, сарсын лаабырга барабыт”, “Хонуктаах эбитэ буоллар, үчүгэй буолуо этэ” диэн үөрөкөтө лаабырдарыгар бараллар. Онно саҥа доҕоттордонон, оонньоон – күрэхтэһэн дуоһуйа сынньаналлар, уһун сынньаланнарын туһалаахтык атаараллар. Онтон биһиги төрөппүттэр, эбэлэр, эһэлэр олус үөрэбит уонна үлэһиттэргэ махтал тылларын аныбыт.

Үтүө доҕор, холобур буолар киһи

Кэпсиэхпин баҕарабын. Үгүс сылларга энгээрдэспит, алтыспыт киһибинэн
Иннокентий Николаевич Аммосов буолар

Егор БОРИСОВ

**Бииргэ үлэлээбит, доҕордос-
пут дьонун туһунан суруйар,
биир өттүнэн, билэр буолан
чэпчэки курдук, иккис өт-
түнэн, аҕаардастыы хай-
ҕаан суруйар олуона курдук.
Ол эрэри, биир бэрт интэри-
синэй төлкөлөөх доҕорум
олохун сырдатан, суруйуох-
ха диэн толкуйга кэллим.
Үгүс сылларга энгээрдэспит,
алтыспыт киһибинэн Инно-
кентий Николаевич Аммосов
буолар.**

Кини быйыл 2024 сылга, бала-
ҕан ыйын 1 күнүгэр, үбүлүөй-
дээх 75 сааһын томточчу туолар.
Төрөөбүт, улааппыт Чурапчы-
быт оройуонугар эдэр салайаач-
чыларынан үлэли сыйдыан,
1980 сыллаахха билсиспибит.
Мин оройуоннааҕы «Сельхоз-
техиникэ» холбоһугун управ-
ляющейынан ананан үлэлээн
эрэр этим, оттон Иннокентий
Николаевич саҕа тэриллит
«Чурапчы» сопхуоска бастакы
дириэктэринэн ананан, үлэли
сыйдыар кэмэ этэ. Бу иннинэ
улахан Эрилик Эристиин ааты-
нан сопхуоска экономииһынан
үлэлээбит этэ. Оччотооҕу пар-
тийнай салалта өрөгөйдөөн
турар кэмгэр, каадырдары
аттаран туруоруу систиэмэтэ
Сэбиэскэй Сојуус коммуни-
стической партиятын сүрүн хон-
туруолугар баара. Саха сиригэр
сопхуос дириэктэрдэрэ партия
убаластааҕы кэмистиэтин бюро-
тун номенклатуратыгар турал-
лара. Оччотооҕу сопхуос сала-
йааччыта туохха эппиэттиир
этэй? Сопхуостар үлэлиир сир-
дэрэ-уоттара хас да нэһилиэк
административнай территория-
ларын хабаар. Холобур, «Чу-
рапчы» сопхуос территорияты-
гар Сылан, Кытаанах, Арыылаах
нэһиликтэргэ кириэллэрэ. Тҕа
хаһаайыстыбатын производ-
ствотын сайыннарыыга дириэк-
тэр толору эппиэттинэи сүгэр.
Итини таһынан сопхуос иһигэр
киирэр нэһиликтэр социаль-
най-экономическай сайдыы-
ларыгар толору эппиэттиир.
Производственной эбийиэктэр
тутууларыттан ураты, холобур,
оскуолалары, оҕо саадтарын,
балыһалары, спорт саалалары,
кудууптары тутуу, суоллары
оноруу дириэктэрдэргэ сүктэ-
риллэрэ. Итини таһынан дьон-
ну-сэргэни тырааныспарынан
хаччийы, араас көмөнү оноруу
-- барыта дириэктэр кыһалҕата
буолара. Ааспыт кэннэ санаа-

тахха, дириэктэрдэр таһымна-
рыттан, эппиэттинэстэриттэн
тыа сири дьонун олоҕо олус
да тутулуктаах эбит. Чурапчы
тыатын олохтоохторо 90-с сыл-
ларга, олох тосту уларыһы-
лаах кэмнэригэр кэктибэккэ,
эстибэккэ, сүрүн баайы-дуолу
тутан хаалбыттарыгар өгөлөөх-
төрүнэн, төрөөбүт улуустарыгар
араас кэмнэргэ үлэлээн-хамсаан
ааспыт хаһаайыстыбалар са-
лайааччылары Р.А. Филиппов,
С.И. Сергеев, М.Н. Корякин, А.В.
Ефремов, Е.Е. Васильев, И.Н. Ам-
мосов, В.П. Чичигинаров, Н.Г.
Михайлов, Г.В. Смирников, И.А.
Пинигин уонна да атын испи-
салистэр буолаллар.

Иннокентий Николаевич-
тыын эдэр сааспыттар оройуон
таһымнаах салайааччыларынан
үлэбитин биир кэмгэ саҕа-
лыахпыттан 40-тан тахса сыл
ааста. Сэбиэскэй Сојуус диэн
модун судаарыстыба үгэннээн
сайдан турар кэмгэр иккис
үлэбитин саҕалаабыппыт. Ком-
мунизмы, социализмы тутар
кэскиллээх сыалга-сорукка тү-
мүллэн, сэбиэскэй норуот кэх-
тибэт, эстибэт бигэ эрэллээх,
тирэхтээх үлэлиир-хамсыыр
курдуга, айар-тутар баҕалаа-
ҕа, ыччаттын оннукка иитэр са-
наанан олоҕубута. Ол эрэри,
модун Сэбиэскэй Сојуус 1991
сыллаахха ыһыллан хаалбыта.
Уларыта тутуу кэмнэрэ саҕа-
ламмыта. Коммунистической
идеяйэни тарҕатыы бобуллубу-
та, политикабыт либеральной
хайысхаҕа уларыбыта. Демок-
ратия, либерализация, көңүл-
босхо барыы олоҕо кэлбитэ. Ол
түмүгэр дьон-сэргэ буккуллу-
бута, элбэҕи сүтэрбитэ. Эконо-
мика таһнары барбыта. Инфля-
ция, кириисистэр, дефолт диэн
өйдөбүллэр баар буолбуттара.
Элбэх киһи, ордук улаханнаах
аҕа көлүөнэ оҕустарбыта. Онтон
дьэ, 2000 сылтан саҕалаан, бы-
лааска В. В. Путин кэлиэбиттэн,
олохпут балай да оннун булан
эрэр. Бастакы Бэрэсидьиэммит
М. Е. Николаев, бырабыыталыс-
тыбабыт, дьону улахан охсуу-
лартан харыстыыр инниттэн,
күүстээх социальной көмүскэл-
лээх буолуу политикатын ыһ-
пыттара. Дьэ бу тосту уларыһы-
лары араас таһымнаах салайаач-
чылар барытын эмиэ эттэри-
нэн-хааннарынан билэн кэл-
биттэрэ. Оннук биир салайаач-
чынан Иннокентий Аммосов
буолар. Дьон иннигэр, нэһилиэ-
гим, улууһум туһа диэн үлэлиир,
биир бастагынан холобур онго-
тор киһим буолар. Кини үлэ-
лээн кэлбит суолун үчүгэйдик
билэр буоламын этэбин. Ити
суола элбэх-үгүс салайааччы-
ларга курдук, остуол нүүруу-
нуу көнө буолбатаҕа. Элбэх
түһүүлээх-тахсылаах, утар-
сылардаах, мэхэйдэрдээх да
суолу ааһан, Иннокентий Ни-
колаевичи билигин, үлэтин кар-
ьератын улахан кыайылаах,
ситиһиилээх түмүктүүр дьол-
лоох киһинэн ааҕабын. Кы-
айылаах төлкөлөөх буолууну си-
тиһиигэ Иннокентий Николае-
вичка, кини киһи быһыытынан

хачыстыбалара улахан төһүү
буолаллар. Төһө даҕаны олох
ирдэбиллэрэ араастаан улары-
йдаллар, бэйэтин кэмгэр ин-
тиммит моральной сыанна-
тарын өрө тутта сылдьара кини-
хэ өлбөт - сүппэт, аата-суола тэп-
силлибэт-тимирбэт, кыайы-
га-хотууга сирдир мэнэ өй-
дөбүллэринэн буолаллар. Инно-
кентий Николаевич «Чурапчы»
сопхуоһу салайа сылдьан улахан
болҕомтогон производственной,
социальной эбийиэктэри тутуу-
га уурбута. Уопсай олоһор дьэ-
лэр, аныгылыы тииптээх произ-
водственной эбийиэктэр баар
буолбуттара. Элбэх эдэр каадыр-
дар бу сопхуостан кынат ан-
нынан, үлэһит буолбуттара. Оч-
чолорго биһиги көрсөн кэпсэтэр
сирбитинэн сүрүннээн партия
райкомун, райсэбиэт испол-
комун, тыа хаһаайыстыбатын
управлениетын кабинеттара,
мунһахтара буолаллара. Үгэс
курдук, мөксүөр куруутун хаһа-
йыстыбалар сүөһү иттиитигэр
таһаарар итэҕэстэрин уонна
оройуон хааччылар тэрилтэлэрэ
ситэтэ суохтук көмөлөһөллөрүн
тула барар этэ. Тийиммэт - тү-
гэммэт быһыы икки өттүттэн
көстөр этэ. Ол иһин дириэк-
тэрдэр да, биһиги да тэнгэс ки-
риитикэлэрэ эстибит. Инноке-
нтий Николаевич итинник түгэни
ис-иһиттэн өйдүүр этэ, ол иһин
сиэрдээхтик быһаарсар этэ.

И.Н. Аммосов эдэр, резервэ
сылдьар салайааччы буолан,
1982 сыллаахха Хабаровскай-
дааҕы Урдүкү партийнай оскуо-
лаҕа үөрэнэ барар уонна икки
сылынан бүтэрэн кэлэн, партия
райкомугар үлэҕэ киирэр. Мин
туораттан көрдөхпүнэ, оччо-
лорго райком 1 сэкирэтээ-
ринэн үлэлээбит И. П. Листи-
ков Иннокентий Николаевичи
бэйэтин кэнниттэн хаалла-
рар гына бэлэмниир быһыы-
лааҕа. 1985 сыллаахха ону би-
гэргэтэн, И.Н. Аммосов райком
2-с сэкирэтэринэн талыллар.
Бу дуоһунаска, партия эконо-
миканы бары хайысханан са-
лайар боломуочуйата сүктэ-
риллэрэ. Ити кэмгэ миигин
тэрилтэм салайааччытыттан
ууратан, РАПО бэрэссэдээтэ-
лин бастакы солбуйааччынан
аныыллар. Инньэ гынан, Инно-
кентий Николаевичтыын биир
сүгэһэри ылабыт -- тыа хаһа-
йыстыбатын салаатын партий-
най өттүнэн тэрээһин киниэхэ
сүктэриллэр, оттон быһаччы эппи-
эттээччи, тэрийээччи -- би-
һиэхэ сүктэриллибитэ.

1987 сыллаахха учараттаах
улахан сут курааммыт тийэн
кэлбитэ. Улахан кадровой быһаа-
рыылар ыһыллан, миигин пар-
тия райкомун 2-с сэкирэтээ-
ринэн, Иннокентий Николае-
вичи РАПО бэрэссэдээтэлинэн
- райсэбиэт исполкомун бэрэссэ-
дээтэлин бастакы солбуйааччы-
тынан аныыллар. Бу манньк
быһаарыыны ыларга орооспут
киһинэн партия обкомун тыа
хаһаайыстыбатын сэкирэтээ-
ринэн үлэли сылдьар М. Е. Ни-
колаев буолбута. Кини икки-
эммитин ити кэмгэ үчүгэйдик

билэр этэ. Райсэбиэт бэрэссэдээ-
тэлинэн оччолорго нуучча уола,
тутааччы үөрэхтээх А. С. Суббо-
тин үлэлээбитэ. Кэлинни улуус
историятыгар саамай күчүмэ-
ҕэй, ыарахан кэмнэр тийэн кэл-
биттэрэ. 1987 сыл сайыныгар,
улахан кураанҕа, аһынҕа туран,
улуус 10 тыһыынча туонна эрэ
оту оттообута. Ол түмүгэр соп-
хуостар сүөһү төбөтүн 2-3 төгүл
кыччатарга күһэллэр балаһыан-
һалара үөскээбитэ. Ол эрэри,
атын сирдэргэ баран оттоон,
атыылаһан, тизийэн аҕалан,
сүөһүнү аҕыйаппакка кыста-
тар сорук турбута. Улуус салал-
тата түмсэн райком, райсэби-
эт, РАПО биир организм курдук
үлэлээн, биһиги Иннокентий
Николаевичтыын уонна сопху-
ос дириэктэрдэрин кытта биир
сыалга түмүллэн, бу үөскээ-
бит ыарахаттары чиэстээхтик
кыайбыппыт -- 13 тыһыынча
туонна от Кэбээйиттэн, Бүлүүт-
тэн, Амурскай, Новосибирскай
уонна Омскай уобаластартан ти-
эллэн кэлэн, сүөһүбүт ахсаанын
кыччаппатахпыт. Манна И.Н.
Аммосов дьону түмэр дьоһура
чопчутук көстүбүтэ. Туһугар ыа-
рахан кэмнэр этилэр. Ити кэн-
ниттэн «Эрилик Эристиин» соп-
хуос дириэктэрэ С.И. Сергеев
саҕа тэриллит «Мугудай» соп-
хуоска дириэктэринэн барар.
Кини оннугар, демократиче-
ская төрүккэ олоҕуран, быыбар-
дар анааллар. Оччолорго аль-
тернативнай төрүккэ олоҕуран
быыбардар саҕа сүүрэн буолан,
дьон интэриэһин, болҕомто-
тон күүскэ тарпыт кэмнэрэ этэ.
Дьон аһаҕастык санарар, кири-
итикэлэр кэмнэрэ кэлбитэ.
Манньк быһыыга-майгыга бу-
олбут «Эрилик Эристиин» соп-
хуос дириэктэрин быыбарыгар,
эдэр сылдьан экономииһынан үл-
элээбит сопхуоһугар Инноке-
нтий Николаевич кыайылаах
тахсан, талыллыбыта.

1989 сыллаахха Саха Өрөс-
пүүбүлүкэтин 12 ынырылаах
Верховнай Сэбиэтин дьокутаат-
тарын быыбардара анааллар.
Партия райкома үһөһтэн сон-
нонудлубут хандыдааттары
туруорар. Чурапчыларга икки
уокурукка Чурапчы сельсове-
тын бэрэссэдээтэлэ А. А. За-
харов уонна обком тутууга
сэкирэтээр В. П. Кудрин туру-
руллаллар. Биһиги, демокра-
тия бастакы уопута диэн, туох
да сөҕнөһүүтэ суох, бэйэбит
дьоммут өйөөһүннэринэн,
эмиз быыбарга киирсэбит --
мин А.А. Захаровы утары, И. Н.
Аммосов обком сэкирэтэрин
В. П. Кудрины утары. Киирси-
илэр тыҕааһыннаахтык барал-
лар. Мин аҕыйах куолаһынан
кыайтарабын. Райсэбиэт бэр-
эссэдээтэлэ буолан, туох да
содула суох, үлэбин салгыы-
бын. Оттон Иннокентий Ни-
колаевич улахан киһини утары
барбытынан, оройуон салалтата
уонна өрөспүүбүлүкэттэн кэлэн,
киһини утары күүстээх үлэни
ыһталлар. Ол түмүгэр кыайта-
рыылаах хаалар уонна кэлэр
өттүгэр обустарыыны ылар.
Салалтаҕа үлэлиир дьонго

дьылҕаларыгар оннук түгэннэр
баар буолаллар. Үчүгэй баҕайы-
тык сопхуоска дириэктэрдии
олордоһуна, үлэтигэр биир алҕас
тахсар. Ону билэн, партия рай-
кома онон туһанан, И. Н. Аммо-
сов хаһаайыстыбаннай үлэти-
гэр кэһии таҕыста, райсэбиэт
исполкомугар көрөн дьүүлээн,
кытаанах миэрэтэ ылын, диэн
буолла. Райком бэйэтэ дьаахха-
нан, коммунист Аммосов дьыа-
латын көрбөтөҕө. Онтон сопхуос
дириэктэрэ онгоһуллубут эти
булгуччу контрактиция дуоҕа-
барынан соҕотуопкалыыр су-
даарыстыбаннай тэрилтэлэргэ
буолбакка, «Холбос» систиэма-
тигэр туттараары гыммыт, диэн
буруй онгоһуллубута. Билигин
кэм эбитэ буоллар, олус сөпкө
дьаһаммыт диэн буолуо этэ.
Дьининэн, биир-икки сылынан
өрөспүүбүлүкэ үгүс хаһаайы-
стыбалара ырыынакка кириди-
бит диэн, бородууксуйаларын
«Холбос» систиэмэтигэр тутта-
рар буолбуттара. Оттон биһиги
Иннокентий Николаевичи, су-
даарыстыба ирдэбили толор-
ботун диэн, «үлэтиттэн уура-
тарга» диэннэ диэри этини
киллэрэн, дьүүлээбиппит.
Кини, чизһинэй киһи, сыһа
тахсыбытын аһаҕастык билим-
митэ тоҕо эрэ болҕомтоҕо ылы-
лыбатаҕа. Сопхуоска да, судаа-
рыстыбаҕа да туох да хоромньу
тахсыбатаҕа. Кэлин сыаналаа-
тахха, кинини буруйдуохха эрэ
диэн, моральной өттүнэн бат-
тыахха эрэ диэн онгоһуллубут
дьыала буолбута. Итинникэ
майгыныыр быһыы, баламат
буруйдааһын суруналыыстар
кыттыылаах «Мугудай» сопху-
ос дириэктэригэр С. И. Сергеев
аатыгар эмиз буола сылдыбы-
та. Ол эрэри Иннокентий Ни-
колаевич да, Семен Иванович
да, кизн көҕүстээх, ыраас, чиз-
һинэй уонна муударай дьон бу-
оланнар, манньк балаһыан-
һаттан сөптөөхтүк, кыайы-
лаах тахсыбыттара. Боростуой
дьон-сэргэ кинилэри куруутун
өйүүр. Мин оччолорго оройуон
салайааччытын быһыытынан
ити түгэннэ сыыстарбыт эби-
пин диэн билинэн турабын. Каа-
дырдаҕа харыстабыллаахтык
сыһыаннаһаахха диэн өйдөбүл
ити түгэн кэнниттэн кирибитэ.

Ити түгэннэр кэннилэ-
риттэн уопуттаах, билилээх
киһини И.Н. Аммосовы улуус
салалтата, таһаҕас онгостумаа-
ры, эппиэттээх үлэлэргэ туһам-
макка, ыраах Нуотара үрүөдэр,
чурапчылар оттуур, сүөһү кыс-
тар учуастастарын салайтара,
тэрийтэрэ ытар. Онно тийэн
да баран, төһө кыаҕа тийэ-
ринэн хаһаайыстыбаларга көмө
онорон, үлэһиттэри түмэн, бэрт
үчүгэй өйдөбүл хаалларбыта.
Ол туһунан оччолорго үлэлээ-
бит уолаттар бэрт истинник са-
ныыллар. Бу кэрчик кэм кэнни-
тэн аҕатын дойдутугар Төлөй
нэһилиэгэр баһылыгынан та-
лыллан, Иннокентий Николае-
вич 8 сыл устата ситиһиилээх-
тик үлэлиир.

Салгытынан кэлэр
нүөмэргэ ааҕың.

Василий Яковлев прозатыгар роман национальнай майгытын көстүүтэ

Литература муннуга. Талааннаах суруйааччы Василий Васильевич Яковлев айар үлэтин дириг тосхоло билингги кэмнэ сангаттан санга болѡомтону, интэриэһи тардар

Саргылаана НОЕВА

Саха литературатын ураты майгылананытыгар, литературата киири уобараһа сайдытыгар бэлиэ суолталаммыт айымньылары үөрэтии наадата кэм-кэрдии ааһан истэҕин аайы ордук күүһүрэн, диригээн, дьэнткэрэн иһэр.

Ол курдук аныгы кэмнэ саха омук олохун онкула улары-йытытын уус-уран айымньыга уустуктаан киллэрбит талааннаах прозаик Василий Васильевич Яковлев айымньыларын билингги саха прозатын, култууратын чэрчитигэр киллэрэн ырытыы дириг ис хоһоонноох. Кини айар үлэтин эйгэни ары-йыы диэн өйдөбүлүнэн чопчулаан быһаарар сөп. Ол курдук суруйааччы саха киһитэ санга идэни, эйгэни баһылааһынын тэнэ саха төрүт олохун укулаа-тыгар санга үйэ көстүүлэрэ киириитин таба тайанан суруйбута.

Василий Яковлев – кэпсээн, роман жанрдарыгар хотоойулаахтык үлэлээбит суруйааччы. Кини үйэ сайдытытын тэтимигэр дьон өйө-санаата, олох тутула уларыар быһыы кэмн сэрэ-йэн, таба таайан, «Өрүстэр кирбиилэригэр», «Уот иитиитэ», «Кэрэхтээххэ» романнарын, «Сарданга ардаҕа» сэхэнин XX үйэ баараҕай хамсааһыннарын, сири уларытыы, уу электростан-циятын тутуу, космос куйаарын баһылааһын, тыа олоҕо улары-йытытын үтүө, мөкү өрүттэрин сырдаттыга анаабыта.

Романнарга аар айылҕаа тулааһын буолар сүрүн стихия-лар, Уу, Уот, Сир, бүтүн Куйаар уобараһа, онно киири мистэтэ сырдатыллаллар. Бу ырытыыбар чопчу тутан «Өрүстэр кирбиилэригэр» (1969) романы болҕойуохпун баҕарабын. Айымньыга саха киһитин космической хар-тыынатыгар сүрүн концепт-өй-дөбүл буолар төрөөбүт буор, ийэ сир уобараһа киин суолталанар.

Роман сюжета Бырама нэһи-лиэккэ уонна «Түгэх» сопхуоска тыа дьонун-сэргэтин олохун тула эргийэр. «Бырама», «Түгэх» диэн топонимнар быраман ыраады, былыргыны, тэйиччи-ни, түгэһи бэлиэтиир суолтала-рын болҕойдоххо, соһуччу интэ-риэһинэй түмүктэргэ кэлиэххэ сөп. Ол курдук куорат сиртэн ба-лачча ыраах Бырама нэһилиэк уонна «Түгэх» сопхуос роман ге-ройдарыгар экзистенциальнай киин (центр) мистэтэм-миттэрэ соһуччу оксюмороннай ситуацияны үөскэтэр.

Роман геройдара – агроном, инженер-мелиоратор, зоотех-ник – Бырамаларын эйгэтигэр, сирдэрин-дойдуларын кыһалҕа-тын быһаарар үлэ үөһүгэр орой-

дорунан түһэн, үлүһүйэн туран үлэлии-хамсыы сылдьаллар. Ол да иһин Дьокуускай, Москва дьалхааннаах, килэйбит-ха-лайбыт реалиялара кинилэр болѡмтолоругар киирбэт-тэр. Роман бу геройдара сүрэх-тиин-быардыын, өйдүүн-са-наалыын, дууһалыын куруук төрөөбүт дойдуларыгар, Амма ыраас кытылыгар, күөллэр, то-лооннор, алаастар, хочолор, сыһыылар, алардар мындаала-рыгар тардыһаллар.

Бырама – романга Сир Ийэ персонификацията буолан көстөр, куруук өн, угут, бы-йаннаах, угуйар-ынгырар, кистэлэннээх, дириг төрүт уйа, ону ааһан дьахтар киэлитин бэлиэ-тиир, хтонической суолталаах топос.

Ол да иһин төрөөбүт ийэ сирдэрэ роман персонажта-рын хайа да түгэннэ ыппат. Холобура, Александр Ирбитин Дьокуускайга да кэлэ сылдьан өйдүүн-санаалыын төрөөбүт сиригэр таттарар: «Бырама ттан тэскилиир, тэйэр курдук сана-нан кэлбитэ да, дойдута санаа-тыттан арахсыбата». Эбэтэр: «Үөһээни мэндизмэнтэн ха-ранаран эрэр Москваны танна-ры одуулаан, икки доҕордуу-лар санааларынан-өйдөрүнэн төрөөбүт дойдуларыгар буол-лупар».

Дьокуускайга, Москвага роман геройдара балачча чаас-татык сылдьаллар. Кинилэр ыраах куораттарга уһун айан-нара киири соһуйуох түргэнник, чэлчэкитик ааһар, ааптар, омос санаатахха, тыа киһитигэр ба-лачча сонун, интэриэһинэй буолуон сөптөөх куорат ланд-шафтарын хоһуйарга олох да кыһаллыбат: «Адьыах хонон баран Москвага партия биир уочараттаах Пленума буолбута», «Кыһын олунньу ый манҕай-гы аҕарыгар Москвага РСФСР тыатын хаһаайыстыбатын боп-пуруостарыгар сүбэ мунньах ынгырыллыбыта». Бэрт эмискэ-чи, соһуччу улахан куораттарга баар буолан хаалар персонажтар онгон сылтаан олус динамич-най, күүстээх потенциялаах геройдар курдук көстөллөр. Холобура, Ирбитин, атын да ге-ройдар кэриэтэ, бэрт түргэн-ник кэлэр-барар, айаны-суолу ыарыһаппат хотоойу санаа-лаах: «Ол сырыттаҕына эмискэ куораттыр автобус түбэстэ. Ир-битин үгүһү-элбэҕи ырыта бар-бакка, онно олордо да, куорат-тыы турда».

Ол эрэн Тит Бардасов, Арка-дий Тугутов, Александр Ирби-тин айаннарын, сырыыларын ойуулааһын куруутун даҕаны бэйэлэрин дойдуларыгар барыы хайысхатынан эрэ ахтыллар. Персонажтар куоракка айанна-

рын хоһуйуу хайа да түгэннэ бэ-лиэтэммэт:

– «Тэмэлдьигэн курдук кы-ракый «Як», кураан тыалыт-тан биэтэннээн ыла-ыла, хал-лаанга өрө дьурулаан тахсыбы-та. Дабыдалларын сыһынан өһөспүт курдук салгыны ыгыта баттаамахтаан эргиллэ түһээт, кизн-нэлэмэн Лена өрүһү туора быһа көтөн, тус илин диэки тай-баара турбута»;

«Паром Буо-ратай кумаҕар кэлэн анньыл-лытыгар, күн арҕаа мыраан арҕаһыгар дьэ тайаммыта. Па-ромна кэнники киирбит буолан, Бардасовтаах урут тахсыбыт-тара. Мыраан уһун дабаанын өксөйөн тахсан, суоллар арах-сыыларыгар кэлэн, массыына-ларын өлүлүннэри тардыбытта-ра, ол аата дойдуларын суолун туттаахтара».

Бырама, Амма сирэ-уота эдэр исписэлиистэр үрдүк сыанна-тарын быһаарар сакральнай топос буолар. Төрөөбүт түөлбэ-тин кытта биир ситимнэ киир-бит киһиэхэ атын эйгэ туспа-туора дойду (чужбина, пери-ферия) суолталанар. Холобура, Бардасов дойдутугар айаннаан иһэн массыыналара илин эңгэр буоругар киирбитигэр эрэ уо-скуйар:

«Дьэ ол эрэ кэнниттэн Тит Бардасов хаһаас тар курдук саһара күөрэлэммит адаархай муустардаах улахан үөһү туора-ан, кумахтаах мыраан кэтэҕэр тахсан эрэ баран биирдэ сын-һанар кэмнэ дьэ түбэспиттии сананна. Уута кэлбит курдук олоҕор тиэрэ түһэн, минньи-гэстик аа-дьуо хараҕын быһа симнэ»;

Куорат эйгэтин аахайбат буолуу роман персонажтарын интэриэстэрин, суруйааччы идийэтин дьэнткэрдэр ньыма курдук өйдөнөр. Куоракка киир-бит персонаж мунарын-тэнэ-рин, ээл-дээл сылдьарын, бэл ыалдьарын болҕойобут. Ирби-тин куорат остолобуойугар, гас-трономна, автобуска киирэн, уулуссага сылдьан, куруук быыллаах, тыастаах-уустаах, кыараҕас эйгэҕэ сылайар, ыал-дьар, туора курдук сананар:

«Тиһээр, остолобуойга киирэн эбиэттээтэ. Итиннэ ба-рытыгар Ирбитин хайдах эрэ үдүк-бадык сырытта», «Алек-сандр ыалдыбыт киһи курдук сирэйин хоту мээлэ баран истэ. Биирдэ өйдөөн көөртө, киин уулуссанан иһэр эбит», «Ирби-тин мээлэ хааман иһэн, үгүс дьон халҕаһатын батыһан гас-трономна киирэн хаалла», «Ир-битин автобуска киирдэ. Дьон аалсыытыгар кыһаммакка, бэйэтэ саныыр санаалаах истэ».

Сюжетка таарыччы, быстах-тык, эбиискэтин бэрт ыкса-лынан ахтыллан ааһар куорат

ойуулааһыннарынан сэрэй-дэххэ, куорат топологической бэлиэтинэн туман, үдүө-бадыа салгын, хараҕа, силбик, дьон аалсыыта, арыгы сыта өйдөбүл-лэр буолаллар.

Алааһы, төрөөбүт түөлбэни кытта быстыбат ситим аныгы киһи бэйэтин төрдүн-төбөтүн, силиһин-мутугун умнубатын, чөл туругун мэктиэлиир. Ол иһин суруйааччы романыгар Бырама түөлбэтин киин сир, куораты кытыы периферия курдук сонун ньымалаан суруй-бута уус-уран эйгэҕэ ааптарскай экспериментэни табыллыбыт холобурун курдук сыаналанар. Романнай толкуй манньк ураты хаачыстыбата Василий Яковлев национальной майгы уратытын дьэнткэрдэр талба талаанын би-гэргэтэр.

Айар үлэ кистэлэнин биир өрүтэ суруйааччы айымньыла-рыгар туруорбут проблемати-ката, ыарык-баттык онгостубут толкуйа хайа эрэ балаһа кэм, күн-дьыл ааспытын кэннэ ик-кистээн күөрэйэн, сангаттан килбиэннэнэн, сонун тыынна-нан тахсан кэлэрэ буолар. Ол дьиннээх талаан өлбөт-сүппэт бэлиэтэ. Василий Яковлев ро-маннарын проблемата, киһи уонна айылҕа чөл буолуутун тыын боппуруостара, төрүт сир-буор, сахалыы майгы эсти-тин иэдээнэ билингги кэмнэ ордук сытырхайан иһиллэл-лэр. Ол туохтунан суруйааччы айымньыта сахалыы киинэ буолан, дьүһүн кубулуйан, аныгы үйэ ааҕааччытыгар төн-нүүтэ, атын омук дьонугар бил-лиитэ ураты култуурунай көстүү буолла.

«Кытта кырдыбыт тэнкэ тиит» (1973) кэпсээн киинэ жанрын уус-уран ньымала-рынан дэгэтэнэн, саха кул-тууратын аан дойдуга би-лиһиннэрэгэ төһүү буолла. Айымньыга ойууланар Собо уола Микииппэр уонна Оппуос эмээхсин элбэх омук мифоло-гиятыгар, остуоруйатыгар ах-тыллар оҕонньордоох эмээхсин былыргы дириг уобарастарын хатылыыллар. Бу оҕонньор-доох эмээхсин архетиптарын аан дойду култууратыгар үйэ-лээх архетипиканы, киһи түгэх өйүн (бессознательное) үөрэ-пит психолог К.Г. Юнг үөрэҕин чэрчитинэн ырытар буолла-ха, муударас уобарастара диэн быһаарыахха сөп. Муударас өй-дөбүлэ оҕонньор уонна эмээх-син бэйэ-бэйэлэрин ситэрсэн биэрэр бинарнай (ханыылыы) үйэлээх уобарастарынан бэрил-либит, саха омук култууратын, түгэх өйүн, ийэ билиитин, олох укулаатын (хаттыгас) бэлиэтэ буолар.

Саха алааһын тулхадый-

бат тулаан тутааҕа буолар биир уобарас – оҕустаах оҕонньор. Соморой диэн оҕуһун түөрт ос-тоолбо атаҕын нөһүө төрөөбүт буоругар чинник тирэнэн турар минотаврической уобарас Собо уола Микииппэр бэйэтин алаа-һын, сирин-дойдугун хаһаайы-на буолан олордоҕо.

Айымньы хронотопа ка-лендарнай-бытовой дьыл эр-гиригэр олохтор. Күн-дьыл эргимтэтэ (Бокуруоп буолуу-та, Ороһооспо, саас эргилли-тэ) оҕонньордоох эмээхсин хас эмит сылы быһа уларыбатах бигэ олохторун-дьаһахтарын эргиирин көрдөрөр. Бу олох-тулхадыйбат туругун, сир-дой-ду бигэ быһыытын-таһаатын, олохтоммут бэрээдэги ыһыл-лыбаттыы тутан турар Аан Ту-лааһын (Мировая вертикаль) – Тэнкэ Тиит кинилэр алааста-рын хаба ортотугар үүммүт. Олох тулааһына буолбут архетипи-ческой уобарастар Оҕонньор, Эмээхсин уонна Тиит баалларын тухары олох укулаата уларыба-тын билэбит.

Ол эрэн уһун кыһыны быһа буулаабыт тойон кыыл, хотой уобараһыгар уларыыы тыына түмүллэн, айымньы тухары ааҕааччыны долгутар, ыксал-га, кутталга киллэрэр. Оройдо-рунан көрбүт эдэр хомсомуол уолаттар олох уларыыытын бэ-лиэтэ буолан, айымньы бүтэһи-гэр бэрт ыксалынан, солуу-та суох түргэнник сай курдук киирэн тахсаллар. Кинилэр – куруук ыксалынан сылдьар, элбэх-элбэҕи кутан-симэн кэпсээн, кум-хам аһаан ааһар идэлээх, саха киһитин үйэлээх үгэһинэн суолга көрүстэххэ нал-лаан сэлэспэт омунаах үйэ бэр-сэтэбиитэллэрэ. Бу дьонунан сирэйдээн, суруйааччы ааспыт үйэҕэ норуот үйэлээх сыанна-старын сиргэ-буорга тэпсэн, хаарыаннаахай култуура, ис-кусство, итэҕэл көстүүлэрин, бүтүн империяны, дворянство, национальной интеллигенция дьонун сиэн-аһаан, сууһаран ааспыт былааһы көрдөрдөҕө. Айымньы бүтэһигэр Собо уола Микииппэргэ аара өйдөмөт-түк көрсө түспүт мэник дьалбаа уолаттар «суолбутун халлаан тибээри гынна» диэн тыллара XX үйэ аҕалбыт араас иэдээн-нэрин суоһар сэрэтиитэ буолан иһиллэр.

Ити курдук саха прозатын сайдытыгар уһулуччу суолу хаалларбыт талааннаах суру-йааччы Василий Васильевич Яковлев айар үлэтин дириг тос-холо билингги кэмнэ сангаттан санга болѡмтону, интэриэһи тардар, онон эдэр ыччат, үүнэр көлүөнэ ааҕарыгар, толкуйдуу-ругар, ырытарыгар аан аһаҕас.

Тускар туһан

Сүбэлэр

Түннүгү уонна аан арааматын кырааскалыырга өстүөкүлэҕэ кырааска биһиллибэтин диэн анал сыстар кумааҕыны (лиэнтэни) эбэтэр ханнык баҕарар чин кумааҕыны сиигирдэн баран сыһыарыллар.

Өстүөкүлэни ортотунан быһыллыбыт эриппэ дуугунан эбэтэр ук-суустаах тампонунан соттоххо, сыстыбыт кырааска дөбөнүк ыраастанар.

Эмульсионнай кырааска 6 ч, эмаль 1 суукка, маслянай кырааска 2 суукка куураллар. Муоста кырааската ситэ куура илик буоллаҕына, полиэтилентан уллунуу саҕа күүһүктэри быһан, муостаҕа ууран, холкутук хааман киириэххэ сөп. Кэлин, кырааска куурбутун кэннэ, ол пленкалары сэрэнэн хоннорон ылыллар. Ханан да киһи сылдыбыт чинчитэ биллиэ суоҕа.

Муоста кырааската олус сыттаах буолар. Хас да сиргэ туустаах тэриэлкэлэрдэ уурун.

Иннэ, булапка, испиискэ дьэбиннирбит буоллаҕына, хаһаайыстыбаннай мыылаҕа батары анньан туруорун.

Сыппах быһаҕы чаас аһаара туустаах ууга (1 остолобуой ньосканы 1 л ууга) туттаахха, түргэнник сытыланар.

Оҕо күн сыралҕаныгар оҕустардаҕына

Өскөтүн төбөтө ыалдьар, хотуолуур, кыраадыһа тахсар буоллаҕына, оҕону күлүккэ илдьин, сыгыннахтаан сытыарын, атаҕын анныгар сыгтыкта угун.

Тымныы уулаах губканан этин-сиинин сотун. Төбөтүгэр тымныы кэмпириэстэ уурун, вентилятор холбуохха сөп. Тымныы ууга биэрин уонна бырааһы ыгырын.

Кыраадыһа тахсыбат буоллаҕына, эми биэрбэт ордук. Ол оннугар элбэх ууну эбэтэр моонньоҕонтон, отонтон морс онгорон иһэрдин.

Үөн-көйүүр ыстаатаҕына

Оҕо тириитигэр үөн иннэтэ хааллаҕына, пинцетинэн хостоон. Үөн ыстаабыт сирэ дыгдайбатын уонна ыалдыбатын туһугар 10 мүн тымныыны уура түһүөххэ сөп. Ол кэнниттэн аллергияны эмтиир мааһынан сотун.

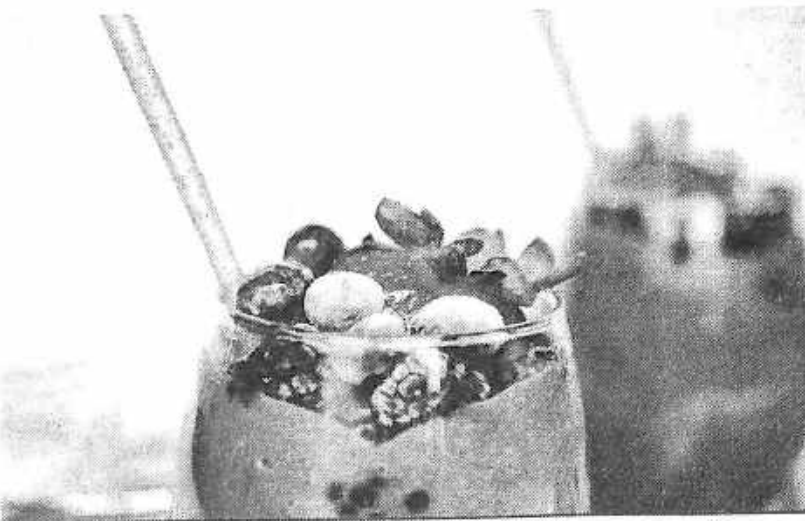
10 см курдук кытардаҕына, кыһыйар уонна иһэр буоллаҕына, аллергияттан туһалыыр ханнык баҕарар эми бэриллэр. Аптечкаҕа баар буолуохтаах: Тавегил, супрастин, кларитин, фенистил-гель, оҕо кириэмэ.

Купальнигы талыыга сүбэлэр

Өскөтүн өттүккүт олус синньигэс, биигит биллибэт буоллаҕына, өттүгүнэн уһун онго быһыылаах купальник барсар. Аллара өттүнэн рюшалаах, страдалаах, биһилэхтээх бикини үчүгэйдик көстөр. Кыра түөстээх кыргыттарга «бандо» купальник, ордук үөһээни чааһа чээлэй өнгөөх, оттон туруусуга биир дьүһүннээх буоллаҕына табыгастаах. Өскөтүн, сарынныт кэтит буоллаҕына, чээлэй өнгөөх аллараа өттө уонна биир дьүһүннээх үөһээ өттө барсар. Холбуу сылдыар квадрат быһыылаах декольтелаах уонна аллараа өттө суптутур быһыылаах купальник кэрэ дьүһүннүтүн тупсарыа. Стринги уонна өттүгүнэн үрдүк онго быһыылаах купальнигы кэтэртэн туттунун.

Толору эттээхтэр-сииннээхтэр наадалаах сирдэринэн аһаастаах купальнигы таллахтарына ырыган буолан көстүөхтэрин сөп! Харанга дьүһүннээх купальниктары талар табыгастаах, таҕаһынан бүрүнэр сатамат.

Үтэ сылдыар иһи маайкалаах сөтүөлүүр туруусук «танкини» кистиэ. Атын быһыылаах купальниктардан аккаастанар ордук.

Отон арааһыттан смузи

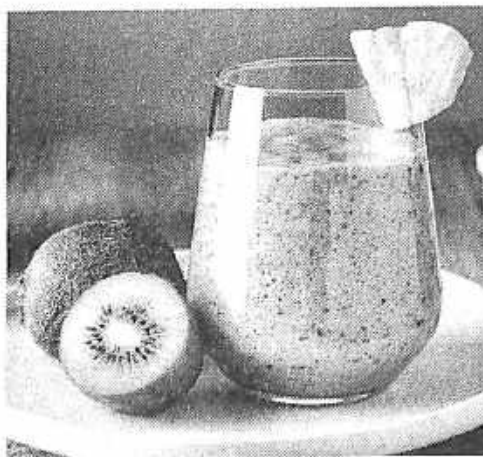
Биһиэхэ тоноруллубут отон араас көрүнгэ наада. Маҕаһынтан бэлэм отоннору ылыахха сөп, вишнялаах, малиналаах уонна моонньоҕонноох бэлэм пакеттаахтар атыыга баар буолаллар. 2 порцияҕа 200 грамм отон уонна 150 грамм кефир, 10 грамм саахары эбиэххэ сөп. Барытын блендергэ эрийтэрэбит. Кефиры эрдэттэн тымнытан куттаахха, киһини сөрүүкэтэр астык смузи буолар.

Сынньаланҥа

				2-3 саастаах тыһы сылгы					
Уус күөрт күөртүөр буор холлуптана	Иннин ... көрбүт суох								
	Уот ылар тааһы итинник эмиз этэллэрэ	...	күүһүрдүү		«Сааскы кэм» Миитэ-рэйэ				
	...	матай-дааһын			Көбүрүүр антонима		Ынаҕы ыан бүтэн тохтуу түһэн баран хос ыаһын		
	...	лахса киһи	Бадьыс-таах өттө (кэпс.)						
			Кыр-дыаҕаһы сүгэ сылдьан ...						
	Тутаах			...	кытта сылдьыы			...Ньэ кулут	
	Туох эмэ ис кизнэ						...бэй саҥа		
	...	түөстээх	...	Ыйыста Хара	Амма нэһи-лиэгэ			Атаака-лыыр	Та-лах
Бала-банҥа ханас өттү-нээҕи орон						...	муостаҕа туруох-лут		НКИК күнүскү биз-риитэ
					Улахан күөл таһынааҕы аата суох кыра күөл				
					...	көрбөх			
Араас өнгөөх, араас көрүг-нээх сибэкки				Эрэкэ-... оҕолор	...	ри таһынан		...лии да собох	
		...	суолун ирдээн						

«Сканворд: тэрийээччи ИП Данилова М.А. «ТААЙ сахалыы сканворд 3» ылылынна. Хаһыат 26 нүөмэригэр тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ. **Туруору:** Үнүкүр, тэнкэ, Өйүк, үмүөрүһүү, сүүр, Лүүчүн, үһү, айгыр, күөгү, эс, ТТ, мөһүүрэ, оннообор, күөн. **Сытыары:** боруллуу, күрүөһүт, үл-лүк, до, өй, үгээр, чыс, Күһүүр, лүөн, көх, сүүтүк, көһүү, өтүү, эти, көрдүгэн.

Ырысыаптар

Кивилээх смузи

Бу - экзотическай көрүгү смузи. Ураты пикантнай амтаннаах уонна кыра аһы-лаах буолар.

- Наада:
- 2 устуука сиппит киви;
 - 20 грамм саахар;
 - 400 мл үүт.

Киви хаһын хастыбыт. Үүтү эрдэт-тэн тымнытабыт. Ингредиеннэри блен-дергэ кутан, 2-3 мүн эрийтэрэбит.

Клубникалаах, бананнаах смузи

Бу смузига саахары кутумуохха сөп, үчүгэйдик буспут бананы ылаахха сөп буолар.

- Наада:
- 500 грамм сибиэһэй эбэтэр тонг клубника;
 - 2 банан;
 - 500 мл үүт.

Бастаан блендергэ клубникалаах бананы эрий-тэрэбит, онтон үүтү кутан баран, эмиэ эрийтэрэбит. Олус минньигэс уонна тотоойу смузи буолар.

Диетическэй смузи

Бу смузины ыраҕа туһаналлар. Киһини өр кэмгэ тот сырытыннарар, ону тэнгэ биир да калория суох.

- Наада:
- 100 грамм сельдерей;
 - 1 орто сибиэһэй оуурсу;
 - Дьаабылыка аһаара;
 - 10 грамм кийиһилэ;
 - 200 мл минеральнай уу эбэтэр 1%-наах кефир

Манна чиа уонна лен сиэмэтин эбэн биэриэххэ сөп. Барытын кубиктыы быһан, кийиһилэни бытары-тан, уубутун биитэр кефирбитин эбэн блендердиит. Сиэмэлэри үрдүгэр таммалатабыт.

БИЛЛЭРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

Степан Григорьевич Говоров аатыгар 01.07.2022с. бэриллибит 11408 сериялаах, 0008718 №-дээх повар, кондитер идэтин бүтэрбитин туоһулуур орто анал үөрэх диплома сүппүтүнэн, дынгэ суобунан аабыллар.

КУТУРҔАН

"Эрилик Эристиин" колхуос Уорбатаабы ычат комсомольскай ферматыгар ыанныксытынан үлэлээбит Комсомол Бүтүн Союуастаабы XVI-с сийизин дэлэгээтэ

СОФРОНОВА Ирина Васильевна

олохтон туораабытынан, аймахтарыгар, бииргэ үлэлээбит добоотторугар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

С.И. Сергеев, И.А. Филиппов, А.М. Кириллин, Л.С. Нахсылова, Е.А. Никонова, П.М. Старостина.

Дириг орто оскуолатыгар бииргэ үөрэммит добоорбут, Бүтүн Союуастаабы Комсомол XVII-с сийизин дэлэгээтэ

СОФРОНОВА Ирина Васильевна

олохтон туораабытынан, чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

1962, 1963 сыллаахха оскуоланы бииргэ бүтэрбит добоотторо – VII, VIII выпуск.

Хатылы нэһилиэгин олохтооһо, тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит

ЧИЧИГИНАРОВ Василий Константинович

соһумардык олохтон туораабытынан, билэр дьонугар диригник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, уолаттара, сизэннэрэ, кийиитэ, бырааттара, эдьийэ.

Хатылы нэһилиэгин олохтооһо, өр сылларга Субуруускай аатынан сопхуоска бурдук ыһытыгар үлэлээбит, олох-дьаһах коммунальнай хаһаайыстыба бэтэрээнэ, "Хатылы нэһилиэгэ" МТ сайдытыгар кылаатын иһин бэлэз хаһаайына, күндү кэргэнэ, амарах аҕалара, эһэлэрэ

ЧИЧИГИНАРОВ Василий Константинович

соһумардык ыалдыан, олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Елена Яковлевнаҕа, оҕолоругар, сизэннэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр, бары аймахтарыгар, чугас дьонугар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Хатылы нэһилиэгин дьаһалтата, дьокутааттарын Сэбиэтэ.

ОдьКХ Чурапчытаабы салаатын Хатылытаабы учаастагар өр сылларга үлэлээбит

ЧИЧИГИНАРОВ Василий Константинович

соһумардык олохтон туораабытынан, кэргэнигэр, оҕолоругар, сизэннэригэр, чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

ОдьКХ Чурапчытаабы салаатын салалтата, профсоюзун.

Хатылы нэһилиэгин олохтооһо, бииргэ үөрэммит табаарыспыт

ЧИЧИГИНАРОВ Василий Константинович

соһуччу олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Елена Яковлевнаҕа, уолаттарыгар Костаҕа, Сашаҕа, сизэннэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Оскуолаҕа биир кылааска үөрэммит добоотторо.

Күндү кэргэним, ийэбит, эбэбит, Одьулуун нэһилиэгин олохтооһо

ИВАНОВА Любовь Гермогеновна

бу дьыл, от ыйын 13 күнүгэр ыараханлык ыалдыан олохтон туораабытын бары чугас аймахтарыгар, добоотторугар диригник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, кыһа, күтүөтэ, сизэнэ.

Күндү эдьийибит, балтыбыт

ИВАНОВА Любовь Гермогеновна

ыараханлык ыалдыан олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Иван Ивановичка, кыһыгар Айсаана Ивановнаҕа, күтүөтүгэр Федор Степановичка, сизэнигэр Виленаҕа дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Бары бииргэ төрөөбүттэрэ.

Тапталлаах эдьийэ

ИВАНОВА Любовь Гермогеновна

ыараханлык ыалдыан олохтон туораабытынан, бииргэ үөрэммит добоорбутугар Татьяна Гермогеновна Поповаҕа, чугас дьонугар, аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Одьулуун оскуолатыгар бииргэ үөрэммит добоотторо.

Күндү кэргэним, аҕабыт, эһэбит – Хоптобо нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооһо, Саха Өрөспүүбүлүкэтин тыа хаһаайыстыбатын бэтэрээнэ, Чурапчытаабы РЭС бэтэрээн үлэһитэ

АММОСОВ Яков Дмитриевич

бу дьыл, от ыйын 11 күнүгэр ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын билэр дьонугар, бииргэ алтыспыт, үлэлээбит добоотторугар диригник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, уола, кийиитэ, сизэннэрэ.

Хоптобо нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооһо

АММОСОВ Яков Дмитриевич

ыараханлык ыалдыан олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар Дмитрийгэ, кийиитигэр Олесяҕа, сизэннэригэр, чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Хоптобо нэһилиэгин дьаһалтата, нэһилиэк дьокутааттары Сэбиэтэ, "Үрдэл" НАДь кэлэктиибэ.

Тапталлаах кэргэнэ, аҕалара, эһэлэрэ – Хоптобо нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооһо, үлэ бэтэрээнэ

АММОСОВ Яков Дмитриевич

олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар, кийиитигэр, сизэннэригэр дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Диригнээҕи "Ыллык" уһууан кэлэктиибэ, өр сылларга бииргэ үлэлээбит кэлиэгэлэрэ, бэтэрээннэрэ.

Чурапчы Мэлдьэхситигэр бииргэ үөскээбит эдэр сааспыт добооро, Эрилик Эристиин аатынан сопхуоска тэҥнэ үлэлээн-хамсаан, алтыһан сылдыбыт табаарыспыт, үлэ бэтэрээнэ, Хоптобо нэһилиэгин олохтооһо

АММОСОВ Яков Дмитриевич

ыараханлык ыалдыан олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар, кийиитигэр, сизэннэригэр, чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Евдокия, Михаил Корякиннар.

Хоптобо нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооһо, тыа сиригэр электроэнергетика сайдытыгар олохун анаабыт, Эрилик Эристиин аатынан колхуоска, сопхуоска старшай электригинэн үлэлээбит

АММОСОВ Яков Дмитриевич

олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар Дмитрийгэ, кийиитигэр, сизэннэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр, бары аймахтарыгар, добоотторугар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

"Эрилик Эристиин" колхуоска, сопхуоска бииргэ үлэлээбит үлэһиттэр уонна добоотторо: И.А. Филиппов, А.М. Кириллин, М.П. Пинигина, Л.С. Нахсылова, М.Г. Протасов, Е.А. Данилов, В.Г. Кардашевский.

Хоптобо нэһилиэгин олохтооһо, Чурапчытаабы РЭС бэтэрээн энергетига

АММОСОВ Яков Дмитриевич

уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар Дмитрий Яковлевичка уонна кини оҕолоругар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Чурапчытаабы РЭС кэлэктиибэ.

Өр кэмнэ Чурапчытаабы РЭС-кэ бииргэ үлэлээбит кэлиэгэбит

АММОСОВ Яков Дмитриевич

олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Наталья Петровнаҕа, уолугар Дмитрий Яковлевичка, дьыэ кэргэнигэр дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Чурапчытаабы РЭС бэтэрээннэрэ.

Мырылаттан төрүттээх Дьокускай куорат олохтооһо, күндү уоллара, улахан дьыэ кэргэн амарах аҕата, эһэтэ, Саха сириг, Арасыйа спордун маастара

ФЕДОРОВ Станислав Захарович

анал байыаннай дьайыыга инники кирбиигэ сылдьан олохтон туораабытынан, аҕатыгар Захар Иванович, ийэтигэр Александра Ивановна Федоровтарга, бииргэ төрөөбүттэригэр Ивангэ, Марияҕа, тапталлаах кэргэнигэр Татьяна Юрьевнаҕа, хотунугар Татьяна Егоровна Шамаеваҕа, оҕолоругар Вячеславка, Джулияҕа, Станиславка, Святославка, сизэннэригэр, бары чугас аймахтарыгар, добоотторугар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Чурапчытаабы интэринээт-оскуолаҕа 1964с., Сылан орто оскуолатыгар 1966с. бииргэ үөрэммит добоотторо.

Күндүтүк саныыр бииргэ үөскээбит чугас быраатым, Мырыла бөһүөлэгин олохтооһо

ФЕДОРОВ Станислав Захарович

анал байыаннай дьайыыга сылдьан олохтон туораабытынан, ийэтигэр Александра Ивановнаҕа, аҕатыгар Захар Ивановичка, бииргэ төрөөбүт быраатыгар Ивангэ, балтыгар Марияҕа, кэргэнигэр Татьяна Юрьевнаҕа, оҕолоругар Славаҕа, Джулияҕа, Стасикка, Святославка, сизэннэригэр, чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Мырылаттан Габышевтар, Павловтар.

Мырылаттан төрүттээх Дьокускай куорат олохтооһо, күндү күтүөппүт

ФЕДОРОВ Станислав Захарович

анал байыаннай дьайыыга сылдьан олохтон туораабытынан, кэргэнигэр Татьяна Юрьевнаҕа, оҕолоругар, сизэннэригэр, эдьийиитигэр Татьяна Егоровнаҕа, быраатыгар Юрий Юрьевичка, бары чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тизрэдэбит.

Чурапчыттан аймахтара.

ПРАВИЛА

ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЛЕСАХ

Соблюдение правил пожарной безопасности в лесу.

НЕ РАЗВОДИТЕ КОСТРЫ:

- в хвойных молодняках
- на участках поврежденного леса
- на торфяниках
- в местах с подсыхшей травой
- под кронами деревьев

Пожар проще предупредить, чем потушить

Покидая лес, костёр необходимо засыпать землёй или залить водой до полного прекращения тления.

РАЗВЕДЕНИЕ КОСТРОВ

разрешается только на специально обустроенных площадках.

"САНА ОЛОХ" кылаабынай эрдэктэрэ

ГОРОХОВА Людмила Владимировна

Түрийэччилэр: СӨ Ырабытталыстыба, Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Сахабэчээт" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэтэ, Таһаарааччы: СӨ "Сахабэчээт" ГАУ Таһаарааччы аадырыһа: 677000, Дьокускай к., Орджоникидзе уул. 31, 124 каб. тел./факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakhabechet@mail.ru, Российскай Федерация Россияналтэр СӨ салааларыгар 2020 с. бос ыйын 3 күнүгэр регистрацияламмыт нүөмүрү – ПИ №ТУ14-00559.

Эрдэктэри аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., П.Пинигина, 26 а. Төлөпүүнүөрүт: эрдэктэр – 41-332, оҕолор – 41-265, E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru, telegram: @sanaoloh

Аһтар суругар элбик санаа редакция позициялар маддун сөп түбүөр буолунак. Суруука ыйылар чаччылар кылыылаахтарыгар илгитини аһтар тус бэйгэ сүгэр.

Хайыат бэчээкэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бэчээкэ бэриллэр: 16 ч 00м. "Сахабэчээт" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэтин "Сана олох" хаһыат эрдэктэригэр 18.07.2024 с. офсетка бэчээттигэ.

Индекс: ПИ964. Тиража 1130. Кэмэйэ 2 бл. Хаһыат сыаната 24 солк. Хаһыат нэһилээҕэ бириллэ: бэтинсэҕэ таһар.

@SANAOLOH